

Ігор СОЛЯР

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛІСТИЧНО-РАДИКАЛЬНОЇ ПАРТІЇ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ХХ століття

Проаналізовано програмні принципи Української радикальної партії (з 1926 р. – Української соціалістично-радикальної партії) (УРП–УСРП) у зовнішньополітичній сфері, її участь у роботі Соціалістичного робітничого інтернаціоналу. Визначено ставлення партій до політики підрадянської України, західноєвропейських держав. Представлено оцінку міжнародних відносин в Європі у міжвоєнний період ХХ ст.

Ключові слова: УРП–УСРП, Західна Україна, зовнішні орієнтації, зовнішньополітична діяльність.

Партії національно-державницького табору Західної України, незважаючи на певні ідеологічні відмінності, в міжвоєнний період ХХ ст. ставили за мету своєї діяльності відродження української державності й соборності. Проте їх можливості в реалізації цієї мети на міжнародній арені були доволі обмеженими: пропаганда в різних формах ідеї української державності перед широкими верствами громадськості європейських країн, спроби знайти активних прихильників цієї ідеї серед західних політиків, критика політичних режимів, що панували на українських землях, перешкоджання цим режимам в їх міжнародних акціях, участь у діяльності міжнародних організаціях. Окремі лідери партій займалися концептуально-теоретичними, прогностичними і моделюючими розробками проблем міжнародних відносин міжвоєнного періоду ХХ ст.

Комплекс досліджуваних у статті проблем українські й зарубіжні історики розглядали в контексті суспільно-політичних подій Другої Речі Посполитої у 1923–1939 рр. і на сьогодні він ще не став предметом спеціального наукового дослідження. Основна мета розвідки – проаналізувати діяльність УСРП на міжнародній арені, визначити ставлення партії до тогочасних антидемократичних режимів.

Соціалісти-радикали вважали, що “національна політика якоїсь політичної групи може бути наставлена або на хвилиний успіх нинішнього дня, або вона може бути обчислена на здобуття таких національних вартостей, які зможуть виявитися щойно в будучності...”¹. УСРП наголошувала, що партія ніколи не використовувала “політику короткозорості”. Політичне відставання від Українського народно-демократичного об’єднання (УНДО) соціалісти-радикали пояснювали непопулярністю “біжучої” політики і її орієнтацією на наступні покоління. “Популярна така політика не може бути ніколи, бо вона не йде за хвилими настроями дня, – констатував «Громадський голос», – Зрозуміти

¹ Політика нинішнього і завтрашнього дня // Громадський голос. – 1938. – 9 квітня.

вартість такої далекозорої політики можуть лише всесторонньо освідомлені люди. Тимчасом серед нашого народу таких справді свідомих людей є ще на жаль меншість...”².

УСРП виступала проти антидемократичних режимів, які діяли після Першої світової війни в низці Європейських держав та СРСР. Ці диктатури члени партії вважали політичною хірургією, яка може бути “переходовим і дочасним явищем в історії народів”³. Водночас кореспондент “Громадського голосу” констатував: “Культурний буржуазний Захід ані в думці немає української справи. Хиба, що нові можливості визиску українських земель та українського народу. Коли й згадував про Україну, то лише як про добрий об’єкт для своєї колонії. Тому й орієнтаційники «на Захід» похиталися в своїй вірі. Почалася переоцінка цінностей...”⁴.

Рішення Ради послів держав Антанти від 14 березня 1923 р. щодо Східної Галичини зблизило українських радикалів зі світовим соціалістичним рухом, який вони вважали “дитиною демократичного руху”⁵, скріпило впевненість членів партії у правильності політики “орієнтації на власні сили”. “Громадський голос”, який віддзеркалював настрої більшості членів партії, констатував, що “буржуазний” табір (насамперед Українська народно-трудова партія (УНТП)) пропагував підтримку Антанти, очікуючи, що вона “принесе нам всі національні блага”⁶. Натомість радикали, “ризикуючи наразитися на непопулярність, виказували помилковість такої політики і голосили клич власної праці власними силами. Рік 1923 підтвердив цю нашу політику...”⁷.

Тактика “орієнтації на власні сили” не завадила радикалам налагодити дипломатичні відносини із провідними європейськими соціалістичними партіями. Перебуваючи під моральним тиском Рішення Ради послів держав Антанти від 14 березня 1923 р., УРП того ж року першою з українських політичних партій виходить на європейську політичну арену, сподіваючись заручитися підтримкою домінуючої в цей період у Європі суспільно-політичної течії, що надало би принаймні теоретичні шанси в боротьбі за суверенний статус Східної Галичини.

21 травня 1923 р. у Гамбурзі (Німеччина) відбувся світовий конгрес соціалістичних партій (за винятком партій, які увійшли до III Інтернаціоналу). Українську делегацію представляли члени УПСР (Української партії соціалістів-революціонерів), УСДРП (Української соціал-демократичної робітничої партії), а також представники УРП. “Всі ті групи, – зауважив політичний оглядач «Громадського голосу», – ставлять резолюцію до ухвалення конгресові, в якій осуджується окупація українських земель по обох боках Збруча і протестується проти порушення принципу вільного самовизначення народів відносно всіх недержавних народів сходу Європи, яких економічний розвиток і революція пробудила до активного політичного життя”⁸.

Однак соціалістичний конгрес, незважаючи на заперечення українських партій, ухвалив компромісний варіант резолюції, в якому зазначалося: “Конгрес звертає увагу

² Політика нинішнього і завтрашнього дня // Громадський голос. – 1938. – 9 квітня.

³ А проте демократія перемаже // Там само. – 15 січня.

⁴ Григор’їв Н. Правда перемагає / Н. Григор’їв // Там само. – 22 січня.

⁵ Стахів М. Демократія, соціалізм й національна справа / М. Стахів. – Львів, 1936. – С. 15.

⁶ Політика нинішнього і завтрашнього дня...

⁷ Там само.

⁸ З’їзд соціалістичних партій в Гамбурзі // Там само. – 1923. – 19 травня.

робітничих мас на те, що не лише на заході, але й на сході топчеться ногами право самоозначення народів. На території народів, відокремлених від Росії, від Балтійського аж до Чорного моря, на Балкані і в середній Європі визначено деякі державні границі не по праву самоозначення народів, але диктовано їх насильством. Конгрес накладає обов'язок на соціалістичні партії боронити прав на самоозначення тих всіх народів”⁹.

УРП розкритикувала підсумкову резолюцію з'їзду. Радикали з обуренням відзначали, що в документі “не названо тих безправств по імені, а звичайно крутяться, щоби не наразити собі московських, румунських, чеських, польських чи сербських соціалістів. Не ріже правди в очі, але завиває її як щось смердюче в папірчик. Тому можна відразу заявити, що той конгрес не відіграв тієї ролі, яку заміряв...”¹⁰.

Обурення членів партії рішенням соціалістичного конгресу поступово перетворилося в розчарування, що в підсумку призвело до певного дистанціювання від діяльності Соціалістичного інтернаціоналу. Зважаючи на подальшу бездіяльність світової громадськості щодо вирішення українського питання, УРП наголошувала на необхідності дотримуватися тактики “орієнтації на власні сили”: “Робітничі маси поневолених народів повинні ясно собі дати справу, що відкидати моральну, чи матеріальну поміч в боротьбі за повне національне й соціальне визволення було би нерозумно, але й що й надіятися на те, що хтось мовляв за нас, без нас все зробить, буде не лиш ще більшим нерозумом, але просто злочином супроти себе самого, супроти поколінь і супроти соціалістичного ідеалу свободи”¹¹.

УРП також “не могли задовольнити”¹² демагогічні підсумкові ухвали II і III Соціалістичного інтернаціоналу, в яких, зокрема, відзначалося: “1) вогні національної гризні в Західній Європі належить остаточно погасити. В тій цілі треба перевести до кінця розоруження, віддати Німеччині окуповані області; 2) після ратифікування Локарнського договору повинна відбутися конференція в справі розоруження згідно з постановами загального зібрання Союзу Народів; 3) договір про полагодження міжнародних спорів повинен поширюватися й повинен обов'язувати всі держави так як це задумано в Женеві, але не переведено в життя; 4) робітничі кляси повинні уважати, щоби порозуміння між державами західної і центральної Європи, яке має на цілі полагодування й усунування спорів, не перемінилось в союз проти інших держав, а спеціально проти більшовиків”¹³.

Надалі зі сторінок “Громадського голосу” УРП переконувала галичан, що Виконавчий комітет III Соціалістичного інтернаціоналу “не збирається лікувати основну причину війни народів з народами, він не виступає ані не бореться за визволення поневолених та визискуваних народів – він хоче, щоби так було, як є”¹⁴. УРП наголошувала, що в “тих постановах нема нічого такого, що могло би заспокоїти домагання поневолених народів... ті постанови тільки зверху справедливі, але в середині, вони

⁹ Там само.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

¹² Другий та Третій Інтернаціонали і поневолені народи // Громадський голос. – 1925. – 21 листопада.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само.

стають на сторожі цілого того несправедливого стану поневоленних народів народами, який був перед світовою війною, а який ще й погіршився після війни в різних мирових договорах імперіалістичних держав”¹⁵.

“Таке становище III Комуністичного інтернаціоналу не може нас вдовольнити, – підсумовували радикали, – бо він тільки на словах був за самовизначенням народів, але там де тільки зумів московський комуністичний імперіалізм, який прийшов на зміну царському імперіалізму, збороти оружною силою визвольні стремління народів, там мав він завжди за собою Виконавчий Комітет III інтернаціоналу, ще й заступався хитрою вимовкою, що все це робиться для світової революції...”¹⁶.

Антиукраїнська політика польського уряду, ідеологічне протиборство з УНДО, боротьба з комуністичним рухом у Західній Україні, а також бажання залучити до соціалістичного руху якомога більшу кількість населення краю напередодні виборчої кампанії 1928 р. до вищого законодавчого органу Польської держави, переконало членів партії в неминучості вступу УСРП до Соціалістичного трудового інтернаціоналу – міжнародного союзу соціалістичних партій, які через класову боротьбу прагнуть перебудови сучасного капіталістичного господарського ладу на соціалістичний. Зважаючи на те, що Інтернаціонал пропагував демократичні цінності й виступав проти “всякого політичного утиску, диктатури та національного гніту”¹⁷ в 1928 р. УСРП звернулася до Екзекутиви цієї впливової організації з проханням прийняти партію у свої лави. “Це бажання усно висловила й передала на письмі окрема делегація УСРП на Конгресі С.Т.І. в Брісселі”, – повідомляв читачів “Громадський голос”¹⁸. У резолюціях XXXI Конгресу УСРП від 3 лютого 1928 р. проголошувалося: “Тереном, на який мусимо добиватися здійснення наших людських і національних прав є Соціалістичний Трудовий Інтернаціонал. Люде, що змагають мирною, а не виключно воєнною дорогою до визволення, є людьми завтрашнього дня. Ті, котрі лише війною хочуть добитися розв'язки українського державного питання, є людьми вчорашніми. І тому ми мусимо бути людьми завтрашнього дня...”¹⁹.

УСРП наголошувала на позитивних сторонах вступу партії до Соціалістичного інтернаціоналу. Передусім радикали відзначали “свідомість тої моральної сили, яку дає завжди велика масова організація”. По-друге, це – “воля, яка зміцнюється в душі організованого члена СТІ також на своєму терені добитися до успіху того суспільного й політичного ідеалу, до якого стремить уся організована сім'я працюючих людей світа”²⁰.

На відміну від Соціалістичного інтернаціоналу, УСРП розкритикувала Комуністичний інтернаціонал, створений, на думку соціалістів-радикалів, для боротьби з демократією та народовладдям. “Диктатура жмінки людей в СРСР не допускає до голосу у правлінні не тільки широких мас селянства й робітництва, але й навіть

¹⁵ Другий та Третій Інтернаціонали...

¹⁶ Там само.

¹⁷ Вступаємо у велику сім'ю трудящих людей світа // Громадський голос. – 1931. – 28 березня.

¹⁸ Там само.

¹⁹ XXXI Конгрес Української соціалістично-радикальної партії // Там само. – 1928. – 16 лютого.

²⁰ Вступаємо у велику сім'ю трудящих...

своїх партійців, – йдеться у повідомленні «Громадського голосу». – В господарській ділянці є це лад безприкладного визиску широких мас селянства й робітництва через пануючий державний капіталізм. Комуністичний інтернаціонал підпорядковується уповні імперіалістичній політиці московського Кремля і всі змагання поневолених царатом народів до волі – допоміг здавити вогнем і мечем. Нема ані одного народу царської імперії, якому большевики допомогли би визволитися...»²¹.

Соціалісти-радикали констатували: «Європейський соціалізм мав уже змогу добре придивитися до дійсної практики комуністичної диктатури на Україні в Росії і тепер європейські соціалісти вже не дають себе обманути ніякій фарисейській пропаганді комуністів... Європейський соціалізм відвернувся взагалі від усякої думки про диктатуру. Навіть диктатура пролетаріату немає тепер кредиту серед більшости трудових мас Європи. Селянство і робітництво мало вже нагоду бачити на практиці і «пролетарську» диктатуру і буржуазно-фашистівські диктатури (Греція, Італія, Еспанія). Трудові маси у своїй величезній більшости не хочуть ніякої диктатури над собою – ні одної особи, ні партії, ні кляси...»²².

22 лютого 1931 р. згідно з рішенням Екзекутиви УСРП прийнята до Соціалістично-го інтернаціоналу. Вступивши до цієї організації УСРП наголошувала, що боротиметься за реалізацію трьох основних ідей: 1. Боротьби за моральну справедливість. У цій ідеї «міститься ідея природних прав кожної людини, яких їй ніхто не має права відібрати, коли вона сповняє свої суспільні обов'язки». 2. Боротьба за рівне право для всіх. Нація повинна «статися суспільством рівноправних людей, товаришів». 3. Боротьба за загальне добро всіх членів нації та її найкращий розвиток. За таких умов «соціалістичний рух не є... метою самою для себе, бо він згідно з основами нашої ідеології є лише засобом до перетворення загального добра цілого працюючого українського народу»²³.

Інтереси партії при Соціалістичному інтернаціоналі відстоював М. Матчак. Після його розмови зі секретарем цієї організації Ф. Адлером останній висловив сподівання «на зєдинення українського соціалістичного руху на наших західних землях»²⁴. Зважаючи на позитивне для партії рішення Екзекутиви, «Громадський голос» оптимістично зауважував: «Ця одинока незалежна політична організація українських працюючих людей сіл та міст уже не тільки фактично, але й формально стала в одній лаві трудящих людей цілого світа, щоби разом з ними спільно змагати до перебудови капіталістичного ладу на соціалістичний лад, в якому не буде визиску чужої праці ані політичного утиску»²⁵. Вступ УСРП до Соціалістичного інтернаціоналу позитивно оцінили інші українські соціалістичні політичні партії. Зокрема члени закордонної групи УСДРП наголосили, що «справа прийняття УСРП може тільки сприяти розвиткові соціалістичного руху на українських землях під Польщею і буде зміцнювати вплив демократії й соціалізму між українською людністю...»²⁶.

²¹ Там само.

²² Хто хвалить комуністів? // Громадський голос. – 1931. – 25 липня.

²³ *Стахів М.* Наша тактика. Відповідь на найважливіші питання. – Львів, 1936. – С. 73.

²⁴ З засідання Екзекутиви Соціалістичного Інтернаціоналу в Цюриху // Громадський голос. – 1931. – 14 березня.

²⁵ Вступаємо у велику сім'ю трудящих...

²⁶ З засідання Екзекутиви...

З огляду на те, що в липні 1931 р. у Відні повинен був відбутися Конгрес Соціалістичного інтернаціоналу, на засіданні Екзекутиви розглянуто кілька невідкладних справ. Представники УСРП, на рівних правах з іншими членами організації, взяли участь в ухваленні низки резолюцій. У першій з них висловлено стурбованість із приводу безробіття, що зростало, в європейських країнах. Наголошено, що “сучасна криза капіталізму робить ще необхіднішим заміну капіталістичного суспільного устрою новим соціалістичним...”. Вимагалось, щоб “в окремих країнах без демократії міжнародне бюро праці при Союзі Народів домагалось охорони прав безробітної людності”²⁷. В окремій резолюції – запровадження п’ятиденного робочого дня. Завдяки українським соціалістам-радикалам та представникам Української соціал-демократичної партії (УСДП) на Екзекутиві детально проаналізовано політичну ситуацію у СРСР. Зважаючи на терор та репресії, які панували в цій країні, Соціалістичний інтернаціонал ухвалив направити до уряду СРСР протестний лист “проти невинного мучення невинних людей”²⁸.

М. Матчак взяв участь також у нарадах Соціалістичного інтернаціоналу 18–19 березня 1933 р. у Цюриху (Швейцарія). “Громадський голос” повідомляв, що “нарада занялася розглядом теперішнього міжнародного політичного положення та намітила дальший плян акції в обороні народовластя й проти наступу фашизму в деяких країнах...”²⁹.

Особливу увагу Екзекутива приділила відносинам із Комуністичним інтернаціоналом. Соціалісти наголосили, що комуністи повинні розробити пакт про ненапад – тільки за такої умови можливі подальші переговори про співпрацю. В іншому випадку “окремим соціалістичним партіям Екзекутива взагалі забороняє входити в будь-які зв’язки з комуністичною партією”³⁰. У дискусії взяв участь М. Матчак, який зауважив: “Ми не можемо в ніякім разі входити в будь-які фронти з комуністичною партією, бо диктатура комуністичної партії на Великій Україні дослівно поводитьсь з українським працюючим народом так, як фашисти (чи там фашисти наслідують комуністичні способи). Не може бути бесіди в нас про будь-який спільний фронт, заки нема моральних основ для цього з боку комуністичної диктатури...”³¹.

21 серпня 1933 р. у Парижі Соціалістичний інтернаціонал провів наступну конференцію, основне завдання якої полягало в “заставленні над дальшою тактикою в боротьбі за визволення людини та її праці”. Однак представник УСРП не зміг прибути на конференцію, зважаючи на проблеми з оформленням документів. Через своїх представників партія оголосила власний меморіал, в якому схарактеризувала становище українців по обох боках Збруча³².

На конференції Соціалістичного інтернаціоналу, яка відбулася 13–14 листопада 1934 р. у Парижі, делегати обговорювали звернення Комуністичного інтернаціоналу про можливу співпрацю і створення єдиного фронту. Проти такого наміру УСРП виступила рішуче проти, наголошуючи, що комуністи “страшили в Європі серед робітних мас своїх

²⁷ З засідання Екзекутиви...

²⁸ Там само.

²⁹ Екзекутива соціалістичного інтернаціоналу // Громадський голос. – 1933. – 1 квітня.

³⁰ Соціалістичний інтернаціонал проти фашизму // Там само. – 8 квітня.

³¹ Там само.

³² Міжнародня соціалістична конференція // Там само. – 5 серпня.

колишніх впливів”³³. УСРП разом із наддніпрянськими соціалістичними партіями оприлюднили письмовий меморіал, в якому “висловилися рішуче проти всяких переговорів з Комінтерном у справі співпраці з ним, стверджуючи, що вся пропозиція Комінтерну – це виключний маневр московської влади, в щирість якої ніхто не може вірити”³⁴.

У письмовій заяві Екзекутиві Соціалістичного інтернаціоналу делегат УСРП зауважив, що співпрацювати з Комінтерном можна після виконання останнім таких умов: 1) СРСР звільнить з ув’язнення політичних в’язнів, робітників і селян; 2) СРСР гарантує право союзним республікам на вільний національно-культурний розвиток; 3) СРСР виконає гарантоване конституцією право на вільний вихід із Союзу. “Без переведення в життя тих засадничих прав і без попередньої гарантії, що ці права будуть сповнені, – вказано в заяві УСРП, – не може бути ніяких переговорів з Комінтерном”³⁵.

Однак підсумкові резолюції Соціалістичного інтернаціоналу щодо Комінтерну були значно “м’якшими”, ніж у попередні роки, що пояснює співпраця соціалістів із комуністами в низці європейських держав. Більшість соціалістів із Великобританії, Данії, Голландії, Швеції, Чехословаччини, України тощо висловилися за відмову від співпраці з комуністами. Інша, чисельно менша, проте значно впливовіша частина делегатів із Франції, Німеччини, Австрії підтримала ініціативу Комуністичного інтернаціоналу. У підсумку Соціалістичний Комінтерн надав право своїм членам самостійно вирішувати: співпрацювати у своїх країнах із комуністичними організаціями чи ні? УСРП наголосила, що “завжди була проти всяких переговорів з комуністами доти, доки над українським працюючим народом панує кровава московська диктатура...”³⁶.

Суперечливі ухвали Соціалістичного інтернаціоналу, зменшення реального впливу цієї організації на суспільно-політичні процеси в Європі, з огляду на зростання комуністичного та фашистського рухів на тлі невирішеності українського питання, призвели, де-факто, до виходу УСРП із цієї організації. Так, на зміну періоду активної міжнародної діяльності партії (1928–1934) прийшов “вичікування” й утопічної стратегії “орієнтації на власні сили”. Відзначимо, що УСРП також скептично ставилася до можливості реалізації ухвал Конгресу національних меншин, незмінним учасником яких були представники УНДО. Політичний оглядач “Громадського голосу” саркастично відзначав, що здебільшого “Конгрес займався чисто теоретичними питаннями... в тім часі, як положення національних меншин не дуже рожеве”³⁷.

Відмежування від світового соціалістичного руху призвело до консолідації українських соціалістичних партій. 29–30 грудня 1934 р. у Львові відбувся з’їзд делегатів УСРП, УСДП, УСДРП, УПСР. Основна мета заходу – об’єднання соціалістичних сил. Перша українська соціалістична конференція закінчилася ухваленням низки резолюцій та утворенням Українського соціалістичного блоку. У резолюціях, здебільшого присвячених огляду міжнародної ситуації, зазначалося: “Панування диктатур у великій частині сучасної Європи спричиняє зріст мілітаризму в цілому світі та робить реальною загрозу нової світової війни. В разі вибуху світової війни

³³ Невдалий комуністичний маневр // Там само. – 1934. – 1 грудня.

³⁴ Там само.

³⁵ Там само.

³⁶ Там само.

³⁷ Конгрес національних меншин // Громадський голос. – 1937. – 14 серпня.

українському народові загрожує небезпека стати об'єктом нових імперіалістичних планів. Конференція вважає, що єдиною гарантією справжнього визволення українського народу є всебічна гарантія українських сил незалежних від чужих чинників”³⁸.

Особливо обурило делегатів українського соціалістичного з'їзду становище українців УРСР. Делегати конференції “підносили перед цілим світом свій рішучий протест проти цієї політики, яка чиниться над українським народом та осібно проти голодової політики большевицької Москви і проти недавніх розстрілів на Україні, що їх жертвою стали, між іншим, члени комуністичної партії...”³⁹. Водночас оптимістично відзначалося, що “українське селянство і робітництво зломить протинародню большевицьку диктатуру Москви і на руїнах цієї кровавої тиранії збудує вільну демократичну соціалістичну державу українського народу...”⁴⁰. Проте, крім декларацій реальних кроків щодо об'єднання українських соціалістів, зроблено нічого не було.

Незважаючи на те, що УРП–УСРП пропагувала політику “орієнтації на власні сили”, члени партії зацікавлено спостерігали за перебігом світових політичних та соціально-економічних процесів у міжвоєнній Європі, адже закінчення Першої світової війни не вирішило численних національних проблем. “Вона [війна – *I. C.*] не сповнила тих надій, які на неї мало право покладати людство, – йдеться у «Громадському голосі», – Світова війна не принесла здійснення того клича, під яким вона велася – не принесла визволення всім поневоленим народам”⁴¹.

З іншого боку, члени УСРП усвідомлювали, що “події, які діються довкруги... ділають постійно вплив і на українських загал... Ними цікавляться і ріжно реагують на них не тільки люди, що виключно займаються політикою і провадять нею, але й широкі народні маси”⁴². У цьому контексті радикали наголошували на двох небезпеках: 1) люди, які тривалий період не цікавилися політичними подіями, не мають виробленого світогляду; 2) політичні сили намагаються використати цю негативну ситуацію (“безкритичний елемент”) із користю для себе⁴³.

Зважаючи на фактичний розпад Антанти, міжнародні відносини в Європі упродовж першої половини 1920-х років члени партії називали “розхитаною рівновагою”, оскільки міжнародно-правові договори, укладені після Першої світової війни, не забезпечували стабільності на континентальній Європі. “Штучно створена рівновага не могла довго утриматися, – констатував політичний оглядач «Громадського голосу». – Її захитувала раз-у-раз боротьба поневолених народів за свою волю та боротьба працюючого народу всередині кожної держави. Крім цього не могла довше встояти і сама Антанта...”⁴⁴. Подальші спроби досягнути порозуміння між європейськими державами, на думку соціалістів-радикалів, теж не увінчалися успіхом: ні Генуезька, ні Лондонська конференції не вирішили проблеми. Закінчився невдачею також план Даоса.

³⁸ Український соціалістичний б'юлетень. Резолюції Української соціалістичної конференції // Там само. – 1935. – 26 січня.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Там само.

⁴¹ Геть гнобителів // Там само. – 1925. – 22 серпня.

⁴² Будьте обережні // Там само. – 1939. – 29 липня.

⁴³ Там само.

⁴⁴ Захитана рівновага // Там само. – 1925. – 11 липня.

УРП виокремила два чинники, які спричинили напруження в міжнародних відносинах: 1) боротьба за нафту; 2) боротьба за ринки збуту. “Запах нафти сьогодні ділає так само на дипломатів, військових, чи купців і фабрикантів неодиноких держав, як ділає запах сала на kota, – констатували соціалісти-радикали. – Розвиток автомобілізму, летництва, їх зростаюче значення у висліді слідуючої війни, їх значіння у міжнародній торгівлі, все те складається на те, що де тільки б’є смердюче джерело нафти, там уже звертається нюх і зір дипломатів...”⁴⁵. Не менш значущим чинником політичної стабільності в Європі був мирний перерозподіл ринків збуту між європейськими й американськими компаніями.

УРП констатувала, що в першій половині 20-х роках ХХ ст. великі європейські держави, передусім Великобританія, Франція, Німеччина, переживають затяжну кризу, спричинену значними видатками на військові потреби в роки Першої світової війни. УРП не підтримувала політики жодного з тогочасних політичних таборів. З одного боку, члени партії критикували Францію, Бельгію і Польщу, а з іншого – Великобританію, Італію й Німеччину за “тиху боротьбу, яка стає щораз сильніша і більше нерозумна...”⁴⁶. “Безкровною, страшною війною” назвав “Громадський голос” відносини між Францією і Німеччиною. “Діється щось таке, – зауважував політичний оглядач «Громадського голосу», – як між тими господарями котрі зачали процесуватися. Замість того, щоби зайвий гріш обернути на поправку господарства, викидають його на стемплі, на адвокатів та готуються до нових процесів. Зараз по світовій війні побідні держави Заходу, пняні свідомістю своєї сили, ділили між собою свою добичу, збиткували досхочу над своїми жертвами...”⁴⁷. Партія критикувала мілітаристські держави, оскільки в цих країнах “щораз більше прикручуються податкові шруби”⁴⁸.

УРП розцінювала європейські події крізь призму соціалістичних ідей. Партія виступала проти антидемократичних режимів, які після Першої світової війни були встановлені в низці європейських держав та СРСР. Ці диктатури члени партії вважали політичною хірургією, яка може бути “переходовим і дочасним явищем в історії народів”⁴⁹. Зміцнення фашистського режиму в Італії перенесло акценти радикалів на боротьбу проти цієї ідеології, розвінчання низки міфів та стереотипів. Члени партії вважали, що “історія тих країн, у яких упала демократія, показує, що прихильники диктатури помиляються... Демократія засталася цілою у тих країнах, де вона вже була віддавна”⁵⁰. “Громадський голос” наголошував, що “большевизм і фашизм – зілля з одного поля: диктаторські режими виростають там, де маси ще не навчилися самі собою володіти, отже там де ще живе дух отари овець, що має свого провідника-барана, який іде попереду, а отара сліпо не думаючи за ним...”⁵¹.

Радикали вважали, що держави, в яких панують диктаторські режими, підривають демократичні цінності західноєвропейських. УРП детально проаналізувала

⁴⁵ Боротьба за нафту // Там само. – 1929. – 20 квітня.

⁴⁶ На межі двох світоглядів // Там само. – 1923. – 24 лютого.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Страйкова хвиля в Європі // Там само. – 1928. – 10 листопада.

⁴⁹ А проте демократія перемаже // Там само. – 1938. – 15 січня.

⁵⁰ Феденко П. Про нашу історичну традицію / П. Феденко // Там само. – 1 травня.

⁵¹ Там само.

перші роки правління Б. Муссоліні в Італії та політичну ситуацію в Іспанії. Щодо Італії, “Громадський голос” неодноразово повідомляв читачів про численні переслідування діячів інших політичних партій, громадських організацій, профспілок⁵². Члени партії застерігали: “Фашисти розбивали силою всяку культурну, господарську чи професійну організацію, хоч би ці організації зовсім не займалися політикою, бо диктатура може держатися при владі тільки тоді, коли має до діла з неорганізованим народом. Тим безоглядним терором розбивали фашисти всі організації, стероризували суди, урядниками поробили лише своїх людей, озброювали окремо свою фашистську міліцію з кількадесят тисяч осіб і в той спосіб досягли остаточно своєї мети...”⁵³.

УСРП також розкритикувала диктатуру Прімо де Рівери в Іспанії, адже його непродумана соціально-економічна політика привела Іспанію “на край господарської руїни. Невдоволення шириться не тільки між робітництвом, але й між поступовим студентством, та глибоко вкорінилося в рядах армії... Все те є ознаки, що революція в Еспанії може розгорітися уже найближчим часом”⁵⁴.

Відносно політичну стабільність в Європі порушила світова економічна криза, що спалахнула на зламі 1920–1930-х років. УСРП констатувала, що з-поміж європейських держав у найважчому становищі перебувала Німеччина. Причину фінансової кризи в цій країні вона вбачала не у “воєнних тягарях”, а в “цілому капіталістичному ладі”. Соціалісти-радикали наголошували, що “з тої кризи капіталістичний лад вибратися не може, бо це його внутрішня хвороба. Вилічити людство з господарських безпорядків і визиску зможе тільки соціалістичний лад”⁵⁵.

Починаючи з 1930 р., УСРП пророкувала Європі нову війну, яка набуде світових масштабів. “Ріжні радяться проекти, щоби зарадити лихові, – йдеться у «Громадському голосі», – але правительства не прислухаються до тих проектів і як нетлі до вогню, уперто йдуть до війни, заступаючись за повоєнні договори як за щось непорушне й конечно до життя своїх народів”⁵⁶. Джерелом можливого вогнища війни соціалісти-радикали вважали фашистські країни, а також невизначеність політичної ситуації в Іспанії.

Напередодні парламентських виборів у Німеччині 1933 р., у статті “Хто вони в дійсності?”⁵⁷ УСРП проаналізувала міжнародну політичну ситуацію, виокремила проблеми, з якими зіткнулися європейські держави. Найбільш нагайною з них соціалісти-радикали вважали швидке поширення фашистського руху, який вони трактували як “буржуазний, протинародний”⁵⁸. УСРП констатувала, що в багатьох європейських державах фашистські партії зазнали поразки, однак у низці країн “диктатура фашистівська сидить у сідлі, де прихильники большевицької диктатури – комуністи розвили соціалістичний рух та ще помагали фашистам здобути владу. Це було так в Італії,

⁵² Фашизм і фашисти // Там само. – 1931. – 17 січня.

⁵³ Там само.

⁵⁴ Вістки про революцію в Еспанії // Діло. – 1930. – 22 лютого.

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ Ще одна рада проти війни // Громадський голос. – 1930. – 1 листопада.

⁵⁷ Хто вони в дійсності? // Там само. – 1933. – 6 травня.

⁵⁸ Там само.

Німеччині, в Болгарії та Югославії. Зате в Іспанії чи Греції, де комуністи були слабкі, там народ скоро упорався з фашистівською диктатурою генералів...⁵⁹.

УСРП переконувала, що фашистський рух – не національний. Це, зокрема, доказали події в Чехії та Латвії. У цих державах, стверджували соціалісти-радикали, “фашисти збройним замахом виступили проти своєї державності, наскрізь національної влади... Очевидно, що виступають вони проти своєї державної влади не з причин загальнонаціональних, але з особистих і вузькопартійних...⁶⁰.

УСРП наголошувала, що, починаючи із другої половини 1930-х років, міжнародна політика “розвивається з дуже великими викрутасами”. Основна причина загострення міждержавних відносин – фашизація низки європейських країн, які “озброєні по зуби, мусять пускатися на політичні авантури, щоби лише витримати велетенське політичне внутрішнє напруження у власних державах...⁶¹. УСРП констатувала: “З приходом Гітлера до влади Німеччина змінюється в огнище воєнної небезпеки. Вона починає ставити ряд вимог, видвигати ряд претензій, що їх можна заспокоїти коштом ближчих або дальших сусідів. Очевидно що нікому це не в смак... Присутність такого противника в Європі – це постійне джерело неспокою⁶².

Вступ СРСР до Ліги націй, зміцнення націонал-соціалістичної партії в Німеччині спричинили обурення УСРП. Партія намагалася знайти відповідь на запитання: “Як диктаторські режими, зважаючи на їх антинародну сутність, здобувають визнання світової громадськості?”. Соціалісти-радикали вважали, що 1935 р. став переломним у відносинах Заходу та СРСР. Під впливом агресії Німеччини, що наростала, Великобританія та Франція розпочали діалог із Радянським Союзом⁶³. Водночас партія розкритикувала громадсько-політичні організації Західної України, які “захоплюються буржуазними голосами про «досягнення» большевиків і під впливом агітації московських агентів починають вірити в те каділо, яке буржуазія курить біля свого нового ідола...⁶⁴.

Ставлення УСРП до Німеччини формувалося крізь призму рішень Мюнхенської конференції, яка ухвалила рішення про приєднання Карпатської України до складу Угорщини. “Український народ мусить ясно ствердити, що роземний суд рішив з потоптанням національної засади, – сказано в повідомленні «Громадського голосу». – Завів цей роземний суд надії усіх тих, що ставили сліпо на карту фашистівської «справедливості»⁶⁵.

УСРП виступала захисником демократичних цінностей, називала диктаторів “лицемірами”. “Цінність демократії полягає в тім, що вона забезпечує людські й громадянські права, – констатував «Громадський голос». – Всі ці права в диктаторських державах знищені. Сталін – Гітлер – Муссоліні і менші диктатори не відповідають перед народом за свої слова і діла, право говорити і писати мають тільки вони, зібрані з народу податки вони витрачають по своїй волі, суд підлягає диктаторам...⁶⁶.

⁵⁹ Там само.

⁶⁰ Там само.

⁶¹ Гострі закрути політики // Там само. – 1938. – 12 березня.

⁶² Німеччина (Гітлерівський фашизм. Воєнна небезпека) // Там само. – 1936. – 22 лютого.

⁶³ Творять собі ідола // Там само. – 15 лютого.

⁶⁴ Там само.

⁶⁵ Берлін–Рим–Ужгород // Там само. – 1939. – Ч. 43.

⁶⁶ Демократія і тиранія // Там само. – Ч. 1.

УСРП наголошувала, що Гітлер “хитається” між політикою “мирного зросту і господарського впливу та між політикою нової світової війни”⁶⁷. Уже 1938 р. соціалісти-радикали передбачали одним із варіантів вирішення українського питання в Польщі збройний похід німецької армії на Схід. “Мирне розв’язання справ в Європі дало би Німеччині накопичити сил для походу на Схід. Хоч би й через Дунай. На побережжя чорного моря, де існують німецькі колонії, в кількості поперх 500 тис. чоловік. Вони можуть прислати делегацію з проханням захистити їх від насильства московського комунізму і Гітлер не заставить себе довго чекати...”⁶⁸.

УСРП була прихильником об’єднання Австрії з Німеччиною, що, зрештою, і відбулося в березні 1938 р. “З національної точки погляду Австрія не мала причин до самостійного існування, як держава, – йдеться у повідомленні «Громадського голосу». – В нинішній Австрії мешкають на 100 % німці, отже зовсім природно, що вони повинні творити одну національну державу спільно з Німеччиною. Так каже національний напрямок кожного народу. До того з господарського становища трудно Австрії існувати як самостійній державі, бо Австрія була колись промисловим центром для великої території, а тепер не мала ні збуту для товарів ні сирівців”⁶⁹.

З іншого боку, наголошували члени УСРП, серед німців розпочалася боротьба “двох диктатур” – гітлерівської, яка “використовувала національне стремління до злуки, і диктатури клерикальної, яка заступала думку про поділ нації на дві держави. У тій боротьбі мусіли виграти гітлерівці, бо це була сильніша диктатура і вона вміла використати для своєї цілі дуже зручний національний момент”⁷⁰.

УСРП відзначала, що “по війні, коли Австро-Угорщина розпалася на низку національних держав, тоді з території, замешканої німцями, повстала німецька окрема держава – Австрія. До тієї Австрії Німеччина все мала претензії. Ці претензії дуже зміцніли по приході Гітлера до влади в Німеччині. Гітлерівці робили усе можливе, щоби сприкрити життя австрійській владі. Демонстрації, маніфестації, політичні вбивства, господарські перешкоди, спроби перевороту – ось дії, яких гітлерівці не щадили Австрії”⁷¹.

Кореспондент часопису порівнював становище політичного естаблішменту Австрії із “становищем мухи в окропі”. Зважаючи на те, що покровитель цієї країни – Італія – змушена тісніше об’єднатися з Німеччиною, “Громадський голос” із впевненістю відзначав, що “жертвою тієї злагоди мусить впасти Австрія”⁷².

На відміну від Австрії, УСРП симпатизувала Чехословаччині. Партія засудила наміри німців інкорпорувати території Судет. Кореспонденти “Громадського голосу” відзначали, що “становище Судетських Німців у Чехословаччині – це найкраще становище національної меншини в цілій Європі, в нинішніх часах. Ніде немає такої меншини, що мала б такі права і можливості, які вже нині мають Судетські Німці”⁷³.

⁶⁷ Війна чи мир? // Там само. – 1938. – 1 травня.

⁶⁸ Там само.

⁶⁹ Де кум, а де коровай // Там само. – 1939. – Ч. 12.

⁷⁰ Там само.

⁷¹ Чи наближається кінець // Там само. – Ч. 7.

⁷² І тут гаряче, і там боляче // Там само. – Ч. 18.

⁷³ Загроза мира Європі і старання її усунути // Там само. – 1938. – Ч. 19.

УСРП вважала, що вимоги судетських німців ніщо інше, як ініціатива Німеччини. “Німеччина не так хоче злуки Судетських Німців із материком, – йдеться у повідомленні УСРП, – як ослаблення Чехословаччини і підпорядкування її собі цілої. Це стремління то частина великого політичного плану Німеччини, що прямує до опанування цілої області над Дунаєм і взагалі цілої Східної Європи...”⁷⁴.

Порівнявши становище німців в Австрії та Італії, журналісти “Громадського голосу” наголошували, що “тирольські німці, що живуть під італійським ярмом, не мають не то 10 % тих прав, що мають Судетські Німці, але їх Італія взагалі не признає якоюсь національною меншиною. І тих Німців Гітлер не хоче спасати...”⁷⁵.

“Переворотом у середній Європі” соціалісти-радикали назвали окупацію Чехословаччини Німеччиною, а також приєднання Закарпатської України до складу Угорщини в березні 1939 р. УСРП наголошувала, що партія “остерігала постійно перед тими надмірними надіями на чужі сили і взивали до власної праці на власнім ґрунті згідно з українською національною традицією...”⁷⁶. УСРП зазначала, що “національну державну незалежність Чехії, Словаків і Карпатських Українців зруйнували не якісь «ліберальні демократи» чи «інтернаціоналісти», а самі авторитарні націоналістичні режими Німеччини, Італії, Мадярщини, яких так возвеличували деякі наші групи”⁷⁷.

УСРП наголошувала, що захоплення Чехословаччини – тільки початок загарбницької політики Німеччини, “новий етап в імперіалістичній політиці Берліна”. У підсумку це призведе до “світового зудару, по яким мусить прийти до справедливішого міжнародного ладу, коли людство не має згинуть”⁷⁸.

УСРП розкритикувала ті політичні сили, передусім УНДО, які сподівалися на визволення України за допомогою Німеччини. “Громадський голос” саркастично відзначав: “Цілими роками одна частина української преси воловодила нашою читаючою публікою просто безсовісно, малюючи постійно найяскравішими фарбами привиди німецького визволення України. При кожній нагоді і так без нагоди вливано в уха і в мозок читачів твердження, що Гітлер нічого іншого не думає, як тільки про те, щоб звалити на голову німецького народу нову світову війну і пролити море німецької крові тільки для того, щоб в дарунку поставити українцям просто на стіл українську державу. Гітлера возвеличували так, як ніколи не возвеличувано ніякого українського провідника”⁷⁹.

Після захоплення Судетської області, УСРП поставила риторичне запитання: хто недотримався союзного договору з Чехословаччиною – Париж або ж Москва? Члени УСРП наголошували, що Франція готова була виконати свої зобов’язання. Натомість “зовсім іншою була поведінка совітів. Там через весь час тривання судейського конфлікту уряд не займав перед своїм населенням ніякого становища в тій справі...”⁸⁰.

⁷⁴ Там само.

⁷⁵ Там само.

⁷⁶ Що значить новий переворот у Середній Європі // Там само. – 1939. – 25 березня.

⁷⁷ Там само.

⁷⁸ Там само.

⁷⁹ Скінчити зі шкідливими звичками // Там само. – 1 квітня.

⁸⁰ Становище совітів // Там само. – 1938. – 29 жовтня.

УСРП уважно спостерігала за позицією США. З особливим зацікавленням “Громадський голос” стежив за долею закону про нейтралітет, який розглядали законодавчі палати США. Кореспонденти зазначали, що низка європейських держав – передусім Англія, Франція, Німеччина, Італія – очікували позитивного для себе результату⁸¹.

“Громадський голос” зауважував, що “наступ гітлеризму на демократії, його завойовницька політика, що постійно грозить воєнною завірюхою, його мінливість – вивели Америку з її відосібного становища. Вона почала діяльно цікавитися і поза-американськими подіями, заявила по стороні демократії, а проти всяких диктатур, навязала тісну господарську співпрацю з західноєвропейськими демократіями... Найважніше це те, що Америка почала зброїтися”⁸².

Напередодні Другої світової війни соціалісти-радикали наголошували на відсутності суперечностей між націонал-фашистськими і комуністичними державами. Якщо окремі українські політичні сили очікували жорсткого протистояння між СРСР і Німеччиною, соціалісти-радикали наголошували на відсутності непорозумінь між двома державами. “Наперед при ближчій розгляді показується, – констатував «Громадський голос», – що в совітах нема ніякого комунізму, а панує там абсолютний державний капіталізм, який є найгіршою неволею над працюючим народом, ще більшою ніж приватний капіталізм. Отже передовсім відпадає суперечність «комунізм» і «некомунізм». До того в Італії і Німеччині існує наполовину також державний капіталізм, отже між Берліном і Римом та Москвою щодо суспільно-господарського ладу не тільки нема гострої суперечності, але навпаки існує близька подібність і спорідненість”⁸³.

Інша “спорідненість”, на думку кореспондента “Громадського голосу”, існувала у формі державного устрою – обидві держави були тоталітарними, “при чому державною машиною кермує диктатура, сперта на незначну меншість, зорганізовану в одній партії. Панує і там і там партійний монопол, а всяка спроба організації народніх мас карається як державна зрада навіть карою смерті”⁸⁴. Третя подібність – вождизм. “В обох осяг опирається ідеологія [не] на легковажні нації, – констатував «Громадський голос», – а на віру в одну особу «вождя» для якого має бути сліпий послух”. Крім того, Рим, Берлін і Москва мали одного і того ж ворога – “демократичний, свободолюбний рух у світі і у владних державах”⁸⁵.

Водночас УСРП була переконана у близькості комунізму і фашизму, виходячи з таких міркувань: 1) Німеччина й Італія визнали СРСР; 2) між державами існують тісні торговельні відносини. “З усього того видно, – зауважував «Громадський голос», – що «просто» представляється справа тільки в темних головах деяких наших фашистів чи комунофілів. А в дійсності видно, що то не все правда, що плещуть їх несвідомі голоси, бо обі ті «оси» любісінько між собою торгують воєнним матеріалом і зовсім не збираються завтра воювати проти себе”⁸⁶.

⁸¹ Європейська боротьба за американську нейтральність // Там само. – 1939. – Ч. 28.

⁸² Зовнішні і внутрішні переміни // Там само. – Ч. 27.

⁸³ Не все правда, що на весіллі співають // Там само. – 4 марта.

⁸⁴ Там само.

⁸⁵ Там само.

⁸⁶ Там само.

“Громадський голос” зазначав, що “гра англійської і французької дипломатії зводилася до того, щоб за одним махом вбити дві мухи – виснажити господарсько своїх конкурентів: італійський фашизм і німецький нацизм, та одночасно їхніми руками підготувати об’єкт для наживи собі. Мусоліні дістав Абіссінію, але заки завоював сю країну, добре задихався і ще далі задихується...”⁸⁷.

У статті “Чи буде світова війна?” від 13 травня 1939 р. “Громадський голос” констатував: “Не можна питатися чи буде нова світова війна, бо вона вже ведеться від трьох років. На рішачючих фронтах Європи нема ще тепер кровавих битв. Формально ніби панує «мир». Але це тільки формально. Фактично воєнні сили противних блоків уже приготовані до удару...”⁸⁸.

Після підписання в червні 1939 р. італійсько-німецького воєнного договору, УСРП констатувала нерівноправність союзників, адже “німецька армія ніколи не підчиниться італійській команді. На те не дозволять ні величина Німеччини, ні почуття вояцької вартості і гідності німецького вояка... Військовий договір Німеччини й Італії тісно зв’язав Італію з Німеччиною, але не Німеччину з Італією...”⁸⁹. УСРП вважала Японію “третім супругом” у спілці фашистських держав, незважаючи на те, що ця країна відмовилася приєднатися до військового договору.

Також УСРП розкритикувала Пакт Молотова–Ріббентропа. Не знаючи про додатковий, а також про наближення Другої світової війни, кореспонденти “Громадського голосу” вважали, що А. Гітлер шукав “хоч би позірною успіху, аби своїм масам додати духа”. Також кореспонденти наголошували, що укладення пакту призведе до ліквідації комуністичного руху в Західній Європі. “Французькі й англійські комуністи, – йдеться в повідомленні «Громадського голосу», – які дотепер свято вірили, що то Москва є самотнім правдивим осередком боротьби проти фашизму, тепер втрачуть остаточно цю віру і покинуть комуністичну партію, вірну Москві”⁹⁰.

Так, зовнішньополітична активність УСРП виявилася у вступі до Соціалістичного робітничого інтернаціоналу, визнанні його політичної платформи. Обмеженість та ідеологічна вузькість їх партійних програм не давали можливості активізувати свою працю на міжнародній арені, а дозволяли зосередитись тільки на інформуванні української громадськості про своє бачення міжнародних відносин 1920–1930-х років. Сприймаючи міжнародні відносини 1930-х років як боротьбу соціалізму з капіталізмом, демократії з тоталітаризмом і фашизмом, УСРП рішуче засуджувала політику Німеччини, Італії, СРСР, їх приготування до війни.

Игорь Соляр. Внешнеполитическая деятельность Украинской социалистически-радикальной партии в межвоенной период XX века

Проанализированы программные принципы Украинской радикальной партии (с 1926 г. – Украинская социалистическо-радикальная партия) (УРП–УСРП) во внешнеполитической сфере, ее участие в работе Социалистического рабочего интернационала, определено отношение партий к политике Советской Украины, западноевропейским

⁸⁷ Репен М.: “Піду з тим хто більше дасть...” // Там само. – 11 березня.

⁸⁸ Чи буде світова війна? // Там само. – 13 травня.

⁸⁹ Що значить союз Італії і Німеччини // Там само. – 3 червня.

⁹⁰ Що значить цей пакт // Там само. – 1939. – 2 вересня.

государствам, дана оцeнка мeждyнародных отношений в Европе в мeждyвоенной период XX в.

Ключевые слова: УРП–УСРП, Западная Украина, внешние ориентации, внешнеполитическая деятельность.

Igor Soliar. Foreign activities of the Ukrainian Socialist Radical Party in the inter-war period

The article analyses the program principles of the Ukrainian Radical Party (from 1926–Ukrainian Socialist Radical Party) (URP–USRP) in foreign policy sphere, in particular, its participation in the Socialist Workers International. The study defines the Party’s attitude toward the policies of the Soviet Ukraine and Western European countries, as well as its assessment of the international relations in Europe between the wars.

Key words: URP–USRP, Western Ukraine, international priorities, foreign policy.